

ЎСМИРЛАРДА ЖИНОЯТГА МОЙИЛЛИКНИ ЎРГАНИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Алимова Ирода Анварбек қизи
Урганч РАНЧ технология университети
“Педагогика ва аниқ фанлар” кафедраси
Психология йўналиши магистранти

[\(alimovairoda065@gmail.com\)](mailto:alimovairoda065@gmail.com)

Аннотация: Мазкур тезисда ўсмирларда жиноятга мойилликнинг шаклланиш омиллари, унинг психологик хусусиятлари ҳамда профилактикаси масалалари ёритилган. Шунингдек, ўсмир шахсидаги индивидуал-психологик сифатлар, оилавий муҳит, тенгдошлар таъсири ва ижтимоий омилларнинг жиноятчиликка мойилликни юзага келтиришдаги ўрни таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: ўсмирлик даври, жиноятга мойиллик, девиант хулқ, агрессивлик, ижтимоий муҳит, профилактика, психологик диагностика.

Кириш

Бугунги кунда ўсмирлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олиш долзарб ижтимоий-психологик муаммолардан бири ҳисобланади. Ўсмирлик даври инсон ҳаётидаги мураккаб ва масъулиятли босқич бўлиб, ушбу даврда шахснинг дунёқараши, қадриятлари, ахлоқий меъёрлари ҳамда ижтимоий муносабатлари шаклланади. Мазкур жараёнда турли салбий омилларнинг таъсири натижасида айрим ўсмирларда жиноятга мойиллик, девиант ва делинквент хулқ-атвор намоён бўлиши мумкин.

Ўсмирларда жиноятга мойилликни эрта аниқлаш ва унинг психологик механизмларини ўрганиш ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади. Шу боис мазкур муаммони психологик нуқтаи назардан тадқиқ этиш назарий ва амалий жиҳатдан муҳимдир.

Асосий қисм

Ўсмирлик даврining психологик хусусиятлари

Психологик адабиётларда ўсмирлик даври шахс ривожланишининг энг зиддиятли босқичларидан бири сифатида таърифланади. Бу даврда болада мустақилликка интилиш, ўз “Мен”ини англаш, атрофдагилар томонидан тан олинишга эҳтиёж кучаяди. Бироқ эмоционал беқарорлик, таъсирчанлик ва

ҳаётий тажрибанинг етарли эмаслиги турли хатти-ҳаракатларга сабаб бўлиши мумкин.

Ўсмирларда қуйидаги психологик хусусиятлар жиноятга мойиллик хавфини ошириши мумкин:

- юқори даражадаги агрессивлик;
- импульсивлик;
- эмоционал бекарорлик;
- ўзини назорат қилиш қобилиятининг пастлиги;
- масъулият ҳиссининг етарли шаклланмаганлиги;
- салбий таъсирларга тез берилувчанлик;
- низоли вазиятларни конструктив ҳал қилиш кўникмаларининг ривожланмаганлиги.

Мазкур хусусиятлар ижтимоий муҳит таъсири билан биргаликда ҳуқуқбузарликка олиб келиши мумкин.

Жиноятга мойилликнинг психологик омиллари

Ўсмирларда жиноятга мойиллик бир қатор ички ва ташқи омиллар таъсирида шаклланади.

Оилавий муҳит таъсири

Оила бола шахси шаклланишида асосий ижтимоий институт ҳисобланади. Нотинч оила муҳити, ота-она назоратининг етарли эмаслиги, доимий жанжаллар, зўравонлик ҳолатлари ёки меҳр-муҳаббат етишмаслиги ўсмир психикасига салбий таъсир кўрсатади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳуқуқбузар ўсмирларнинг аксарияти нотўлиқ ёки носоғлом оила муҳитида тарбияланган бўлади. Бундай шароитда ўсмир ўз эҳтиёжларини қондириш учун салбий йўллارни танлаши мумкин.

Тенгдошлар таъсири

Ўсмирлик даврида тенгдошлар фикри катта аҳамият касб этади. Агар ўсмир ҳуқуқбузарликка мойил гуруҳ таъсирига тушиб қолса, унинг хулқида ҳам салбий ўзгаришлар кузатилиши мумкин. Гуруҳ томонидан қабул қилинишига бўлган эҳтиёж баъзан ахлокий меъёрларни бузишга олиб келади.

Шахсий-психологик хусусиятлар

Жиноят содир этиш эҳтимоли баъзи индивидуал хусусиятлар билан ҳам боғлиқ бўлади. Масалан:

- юқори даражадаги тажовузорлик;
- хавф-хатарга мойиллик;
- эмпатиянинг пастлиги;
- фрустрацияга чидамсизлик;
- ахлоқий қадриятларнинг яхши шаклланмаганлиги.

Ушбу хусусиятлар ташқи омиллар билан уйғунлашганда делинквент хулқнинг юзага келиш эҳтимоли ортади.

Ижтимоий муҳит таъсири

Оммавий ахборот воситалари, интернет тармоқлари, иқтисодий қийинчиликлар ва маҳалладаги ижтимоий муҳит ҳам ўсмир шахсига таъсир кўрсатади. Айниқса, зўравонликни тарғиб қилувчи контентлар ёки жиноятчиликни ижобий кўрсатувчи ахборотлар ўсмирларда нотўғри тасаввурларни шакллантириши мумкин.

Жиноятга мойилликни психологик диагностика қилиш

Ўсмирларда жиноятга мойилликни аниқлашда қуйидаги психологик усуллардан фойдаланиш мумкин:

- кузатиш методи;
- суҳбат ва интервью;
- шахс хусусиятларини баҳоловчи психологик тестлар;
- агрессивлик даражасини аниқлаш методикалари;
- социометрия;
- проектив методлар.

Психологик диагностика орқали хавф гуруҳига кирувчи ўсмирларни эрта аниқлаш ва улар билан индивидуал иш олиб бориш имконияти яратилади.

Профилактика ва коррекцион ишлар

Ўсмирлар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишда психологик профилактика муҳим аҳамиятга эга. Самарали профилактика қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

1. Оила билан психологик ишларни ташкил қилиш.
2. Ўсмирларда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш.
3. Агрессивлик ва стрессни бошқариш кўникмаларини ривожлантириш.
4. Ижобий қизиқиш ва қобилиятларни қўллаб-қувватлаш.
5. Мактаб психологи, педагог ва ота-оналар ҳамкорлигини кучайтириш.
6. Бўш вақтни мазмунли ташкил этиш.

Профилактик тадбирларнинг мақсади ўсмир шахсида ижтимоий мақбул хулқ-атвори шакллантириш ҳамда уни салбий таъсирлардан ҳимоя қилишдан иборат.

Хулоса

Ўсмирларда жиноятга мойиллик мураккаб психологик ва ижтимоий-педагогик ҳодиса ҳисобланади. Унинг шаклланишида оилавий муҳит, тенгдошлар таъсири, шахсий хусусиятлар ҳамда ижтимоий омиллар муҳим ўрин тутди. Жиноятчиликнинг олдини олиш учун хавф омилларини эрта аниқлаш, психологик диагностика ишларини ташкил этиш ва комплекс профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш зарур. Ўсмирларнинг соғлом шахс сифатида шаклланиши жамият барқарорлиги ва келажагини таъминлашнинг муҳим шарт ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Выготский Лев Семёнович. Психология развития человека. – Москва: Эксмо, 2018.
2. Божович Лидия Ильинична. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва, 2009.
3. Мухина Валерия Сергеевна. Возрастная психология. – Москва: Академия, 2017.
4. Реан Артур Александрович. Психология девиантного поведения. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2015.
5. Крайг Грейс. Психология развития. – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
6. Немов Роберт Семёнович. Психология. Книга 3. – Москва: Владос, 2016.
7. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги. Ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича услубий материаллар. – Тошкент, 2023.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги. Ёшлар тарбияси ва психологик қўллаб-қувватлашга оид методик қўлланмалар. – Тошкент, 2024.

